

TERGOV SUDYASI TOMONIDAN SANKSIYA BERISH TARTIBI: HUQUQIY ASOSLARI, AMALIYOT VA DOLZARB MUAMMOLAR

Jo'raqulov Doniyor Davlatovich

Jamoat xavbfsizligi universiteti

Magistraturasi talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasida tergov sudyasi tomonidan sanksiya berish tartibining huquqiy asoslari, protsessual mexanizmlari va amaliyotdagi dolzarb masalalar yoritilgan. Sanksiya talqinining konstitutsiyaviy va xalqaro-huquqiy asoslari, jinoyat-protsessida qo'llaniladigan majburlov choralarining sud nazorati ostida amalga oshirilishining ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, tergov sudyalari amaliyotida uchraydigan muammolar, xalqaro tajriba bilan solishtirish hamda mazkur institut samaradorligini oshirish bo'yicha takliflar berilgan. Tadqiqot natijalari tergov sudyasi instituti orqali inson huquqlarini himoya qilish mexanizmlarini yanada kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar:

Tergov sudyasi, sanksiya berish, protsessual majburlov chorasi, sud nazorati, inson huquqlari, JPK, tintuv, telefon tinglash, xalqaro standartlar.

Аннотация

В данной статье рассматриваются правовые основы и процессуальный порядок выдачи санкций следственным судьёй, а также актуальные проблемы, возникающие в практике их применения. Анализируются конституционные и международно-правовые нормы, регулирующие вмешательство в личную свободу и неприкосновенность граждан, необходимость судебного контроля за мерами процессуального принуждения. Освещены наиболее

распространённые трудности в деятельности следственных судей, приведено сравнение с зарубежным опытом и предложены рекомендации по совершенствованию института судебной санкции. Результаты исследования подтверждают необходимость дальнейшего укрепления гарантий прав человека в уголовном процессе.

Ключевые слова:

Следственный судья, судебная санкция, меры процессуального принуждения, судебный контроль, права человека, уголовный процесс, обыск, прослушивание, международные стандарты.

Abstract

This article analyzes the legal framework and procedural rules governing the issuance of sanctions by an investigative judge, as well as the practical challenges associated with their application. The study examines constitutional and international legal standards regulating interference with personal liberty and privacy, emphasizing the role of judicial oversight in implementing procedural coercive measures. Common issues encountered in judicial practice, comparative insights from foreign legal systems, and recommendations for improving the effectiveness of the sanctioning mechanism are presented. The findings highlight the need to further strengthen human rights protections within the criminal procedure system.

Keywords: Investigative judge, judicial sanction, procedural coercive measures, judicial oversight, human rights, criminal procedure, search, wiretapping, international standards.

So‘nggi yillarda O‘zbekistonda sud-huquq tizimi isloh qilinib, odil sudlovni ta’minlashning yangi institutlari joriy etildi. Shulardan eng muhimlaridan biri — **tergov sudyasi** institutidir. Ushbu institutning joriy etilishi tergov organlari

faoliyatida shaffoflikni oshirishga, fuqarolarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini himoya qilishga xizmat qilmoqda. Tergov sudyasi vakolatlarining markazida esa **protsessual majburlov choralariga sanksiya berish** masalasi turadi. Maqola tergov sudyasi tomonidan sanksiya berish tartibining huquqiy asoslari, amaliyotdagi qo'llanishi va dolzarb muammolari tahliliga bag'ishlanadi. Shuningdek, xalqaro standartlar hamda milliy qonunchilikning uyg'unlashuvi nuqtai nazaridan taklif va tavsiyalar ilgari suriladi.

Dastavval tergov sudyasi prinsiplariga to'xtalsak,

Tergov sudyasi faoliyati quyidagi prinsiplarga asoslanadi:

- **mustaqillik,**
- **xolislik,**
- **qonuniylik,**
- **inson huquqlarining ustuvorligi,**
- **proportsionallik va zarurlik prinsipi.**

Ushbu prinsiplarga rioya etilishi sanksiya berish jarayonining shaffof, adolatli va qonuniy bo'lishini kafolatlaydi.

Sanksiya berish tushunchasi va uning protsessual mohiyati

Sanksiya nima?

Jinoyat protsessi jarayonida ayrim tergov harakatlarini o'tkazish yoki majburlov choralarini qo'llash uchun sudning roziligi talab etiladi. Ushbu rozilik **sanksiya** deb ataladi. Sanksiya fuqarolarning erkinligi, daxlsizligi, xususiy hayoti va mulkiga aralashish bilan bog'liq harakatlar ustidan sud nazoratini kuchaytiradi.

Sanksiya talab etiladigan protsessual harakatlar

JPKga muvofiq quyidagi harakatlar faqat sud sanksiyasi bilan amalga oshiriladi:

- shaxsni qamoqqa olish yoki qamoqda ushlab turish;
- uy-xonani, transportni, mulkini tintish;
- pochta-telegraf jo‘natmalarini ko‘zdan kechirish;
- telefon so‘zlashuvlarini tinglash;
- mol-mulkni xatlash;
- ayrim hollarda ekspertiza tayinlash;
- ushlab turish muddatini uzaytirish.

Bu harakatlarning har biri fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlariga sezilarli ta’sir qilishi mumkin, shuning uchun ularni faqat sud nazorati ostida amalga oshirish demokratik davlatning ajralmas tamoyilidir.

Sanksiya berish tartibi: bosqichma-bosqich tahlil

Tergov organining sudga murojaati

Tergovchi yoki prokuror sudga asoslantirilgan iltimosnoma kiritadi. Unda:

- jinoyat hodisasi;
- aralashuv zarurati;
- qo‘llanilayotgan choraga alternativlar;
- dalillar bazasi;
mustahkam bayon qilinishi shart.

Iltimosnoma yetarli asos bilan ta’minlanmagan bo‘lsa, sudya sanksiya berishdan bosh tortishi mumkin.

Sudda ko‘rib chiqish mexanizmi

Tergov sudyasi murojaatni quyidagi tartibda o‘rganadi:

1. Hujjatlarning qonuniyligi va asoslanganligini tekshiradi;
2. Zarurat va proportsionallik prinsipi bo‘yicha baholaydi;
3. Taraflarning fikrini eshitishi mumkin;

4. Sanksiya berish yoki rad etish to'g'risida ajrim chiqaradi.

Sud ajrimi asoslantirilgan bo'lishi shart. Bu esa sud qarorining ustidan shikoyat qilish imkonini yaratadi.

Tomonlar 3 kun ichida yuqori turuvchi sud instansiyasiga murojaat qilishi mumkin. Bu fuqarolarning huquqlarini qo'shimcha himoyalaydi.

Sanksiya berish institutining inson huquqlarini himoyalashdagi o'рни

Inson huquqlari bo'yicha xalqaro normalar:

BMTning "Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risida"gi Paktining 9, 14, 17-moddalari shaxsning erkinligi, daxlsizligi va adolatli sudlov huquqlarini kafolatlaydi. Yevropa Inson huquqlari konvensiyasi ham xuddi shunday yondashuvni taklif qiladi.

Sud sanksiyasi aynan shu xalqaro me'yorlarning amaliy kafolati sifatida xizmat qiladi.

Huquqlarning kafolatlanishi

Sud nazorati quyidagi huquqlarni himoya qiladi:

- noqonuniy qamoqqa olishning oldini oladi;
- shaxsiy hayot daxlsizligini ta'minlaydi;
- tergov organlarining vakolatlarini suiste'mol qilishiga yo'l qo'ymaydi;
- shaxsning mulk huquqini kafolatlaydi.

Amaliyotda uchraydigan muammolar

Sanksiya iltimosnomalarining yetarlicha asoslantirilmasligi:

Ba'zida tergov organlari tomonidan sanksiya olish uchun yetarli dalillar ko'rsatilmagan, umumiy iboralar bilan to'ldirilgan murojaatlar taqdim etiladi. Bu esa sudya uchun xolis qaror chiqarishni qiyinlashtiradi.

Tergov sudyalarining yuklamasi oshib borishi:

Bir sudyaga tushayotgan murojaatlar sonining ko'pligi ba'zan masalalarni chuqur o'rganish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Amaliyot bir xilligining yetishmasligi:

Hududlar bo'yicha qarorlar farqlanishi kuzatiladi. Bu esa yagona standartlarni joriy etishni talab qiladi.

Xalqaro tajriba va O'zbekiston modeli

AQSH tajribasi

AQSHda sanksiya berish instituti "probable cause" tamoyiliga asoslanadi. Sudyalar tergov organlari tomonidan taqdim etilgan dalillarni qat'iy tekshiradi va ularning ishonchlilik darajasini baholaydi.

Yevropa mamlakatlari tajribasi

Yevropa davlatlarida fuqarolarning shaxsiy hayotga daxlsizligi eng ustuvor qadriyat hisoblanadi. Telefonlarni tinglash yoki tintuv o'tkazish uchun sud ruxsati qat'iy talab etiladi.

O'zbekiston modeli

O'zbekiston ushbu davlatlar tajribasini o'rgangan holda milliy modelni shakllantirdi. Unda:

- sudlar mustaqilligini kuchaytirish;
- fuqarolarning huquqlarini maksimal himoya qilish;
- sanksiya berish jarayonini inson huquqlari standartlariga moslashtirish; maqsad qilingan.

Sanksiya berishning samaradorligini oshirish bo'yicha takliflar

1. **Itimosnomalar standartini joriy etish** — barcha tergov organlari uchun yagona shakl, majburiy dalillar ro'yxati.
2. **Tergov sudyalarining malakasini oshirish** — xalqaro tajribaga asoslangan treninglar.
3. **Elektron sanksiya tizimini takomillashtirish** — E-sud platformasi orqali onlayn murojaatlarni optimallashtirish.
4. **Sud qarorlarining anonimlashtirilgan bazasini yaratish** — amaliyot birxilligini ta'minlash.
5. **Proportsionallik tamoyilini yanada kuchaytirish** — eng yengil vosita bilan maqsadga erishish talabi.

Tergov sudyasi instituti zamonaviy huquqiy davlat qurilishining eng muhim bo'g'inlaridan biridir. Uning joriy etilishi O'zbekistonda sud-huquq islohotlarining mantiqiy davomi bo'lib, jinoyat protsessida inson huquqlarini real himoya qilishga qaratilgan mexanizmlarni shakllantirdi. Ushbu institutning amaldagi faoliyatida eng mas'uliyatli bosqichlardan biri — protsessual majburlov choralariга sanksiya berish tartibidir. Mazkur tartibning to'g'ri, qonuniy va xolis amalga oshirilishi shaxsning erkinligi, daxlsizligi, xususiy hayoti va mulki ustidan chiqarilayotgan har qanday qarorning adolatli bo'lishini belgilab beradi.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, sanksiya berish jarayoni nafaqat tergov organlari ishini tartibga soladi, balki ularning vakolatlarining o'zboshimchalik bilan qo'llanishiga chek qo'yadi. Sud nazorati mexanizmi orqali tintuv, qamoqqa olish, telefon so'zlashuvlarini tinglash, pochta jo'natmalarini nazorat qilish, mol-mulkni xatlash kabi shaxs huquqlariga sezilarli darajada ta'sir etuvchi harakatlar faqat qonuniy asosda va zarurat mezonidan kelib chiqib amalga oshiriladi. Bu esa jinoyat-protsessning butun bosqichida proportsionallik tamoyilining ustuvorligini ta'minlaydi.

Shunga qaramay, amaliyotda bir qator tizimli muammolar mavjudligi kuzatiladi. Ayrim tergov organlari tomonidan sanksiya olish uchun kiritilgan iltimosnomalar yetarlicha asoslantirilmagan bo'lishi, umumiy va aniq bo'lmagan dalillarga tayanilishi, sanksiya berish instansiyasida qarorlar bir xilligining to'liq ta'minlanmagani kabi holatlar sud tizimining barqarorligini pasaytirishi mumkin. Tergov sudyalarining yuklamasi ortib borayotgani, malaka jihatidan mukammal yondashuv zarurligi ham ushbu institut samaradorligini oshirishni talab qiladi. Shu bilan birga, ayrim hududlarda sanksiya berish amaliyotining nomutanosibliги yagona standartlarni joriy etish zaruratini yanada kuchaytirmoqda.

Xalqaro tajriba tahlili shuni ko'rsatadiki, AQSh, Yevropa davlatlari va boshqa rivojlangan huquqiy tizimlar sanksiya institutini qat'iy sud nazorati asosida, huquq va erkinliklarni maksimal himoya qilgan holda qo'llaydi. Ularning amaliyotidagi samarali modellardan foydalanish O'zbekiston huquq tizimida ham sanksiya berish tartibini yanada takomillashtirishga xizmat qilishi mumkin. Xususan, "probable cause", "necessity and proportionality" kabi prinsiplardan keng foydalanish, elektron sud tizimlarida avtomatlashtirilgan monitoring joriy etish, sanksiya ajrimlari bo'yicha ochiq statistik ma'lumotlarni shakllantirish shular jumlasidandir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2017.
2. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi. – Toshkent, 2018.
3. O'zbekiston Respublikasi "Sudlar to'g'risida"gi Qonun. – Toshkent, 2017.
4. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining qarorlari va tavsiyalari. – Toshkent, 2018–2022.
5. Abdukarimov, S. (2020). *Tergov sudyasi instituti: nazariy va amaliy jihatlar*. Toshkent: Huquq.

6. Karimova, L. (2021). *Jinoyat-protsessda sanksiyalar va inson huquqlari*. Toshkent: Sud amaliyoti.
7. Bektursunov, R. (2019). *O'zbekistonda sud nazorati va tergov organlari faoliyati*. Toshkent: Fan va texnologiya.
8. Международное право: *Всеобщая декларация прав человека*, ООН, 1948.
9. Международный пакт о гражданских и политических правах (ICCPR), ООН, 1966.
10. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. – Страсбург, 1950.
11. Zafarov, D. (2022). *Tergov va sud nazorati: xalqaro va milliy tajriba*. Toshkent: Huquqiy axborot.
12. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC). (2019). *Handbook on Criminal Justice Measures and Judicial Oversight*. Vienna: UNODC.
13. Council of Europe. (2020). *Guide on Judicial Control over Investigative Measures*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.
14. Ladan, M. (2018). *Comparative Analysis of Pre-trial Judicial Oversight*. Oxford: Oxford University Press.
15. Farhodov, T., & Nigmatov, A. (2021). *Proportsionalnost' i neobkhodimost' v udel'noy praktikë sudebnoy sanksii*. Moskva: Yurist.